

С. І. Бобух

аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра цивільно-правових дисциплін

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

КОМПЕНСАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЯК СПОСОБУ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Стаття присвячена дослідженню компенсаційної функції відшкодування збитків як способу захисту цивільних прав та інтересів учасників договірних правовідносин. Особлива увага приділяється чинникам, які впливають на ефективність здійснення зазначеної функції.

Ключові слова: договірні правовідносини, спосіб захисту цивільних прав та інтересів, відшкодування збитків, функція, компенсація.

В умовах побудови в Україні правової держави і громадянського суспільства особливого значення набувають договори як правова форма узгодження інтересів учасників цивільного обороту.

Договірні зобов'язання є правовідносинами, тому вони охороняються визначеними цивільним законодавством способами.

В юридичній літературі, залежно від результату і характеру наслідків їх застосування, всі способи захисту цивільних прав та інтересів розподіляються на три основні групи: 1) способи, застосування яких дозволяє підтвердити (засвідчити) право, що захищається, або припинити (змінити) обов'язок (такими способами є: визнання права, примусове виконання обов'язку в натурі, зміна правовідношення або його припинення); 2) способи, застосування яких дозволяє попередити або припинити порушення права (до них належать: припинення дії, яка порушує право; визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування); 3) способи, застосування яких має за мету відновити порушене право і (або) компенсувати втрати, понесені у зв'язку з його порушенням (такими способами є: відновлення становища, що існувало до порушення права; визнання правочину недійсним; відшкодування збитків; компенсація моральної шкоди) [1, с. 256–262].

Відшкодування збитків як компенсаційний спосіб захисту традиційно розглядається як один із найефективніших способів захисту прав та інтересів сторін договірних зобов'язань. Проте чи дійсно зазначений правовий спосіб на практиці виконує свою основну — компенсаційну — функцію у повному обсязі? Відповідь на це запитання й є метою даної статті.

Дослідженню проблем, пов'язаних з цивільно-правовим регулюванням відшкодування збитків, приділяли увагу такі вчені, як Д. В. Боброва,

О. С. Іоффе, І. С. Канзафарова, Г. К. Матвеев та ін. Проте дослідженню саме компенсаційної функції зазначеного способу захисту цивільних прав спеціальної уваги майже не приділялось.

Справа в тому, що в юридичній літературі вже кілька десятиліть то-читься дискусія щодо розмежування понять “заходи відповідальності” і “заходи захисту”.

Так, наприклад, О. О. Красавчиков стверджує, що спільне між заходами відповідальності і заходами захисту полягає у тому, що однією з умов їх застосування є протиправна поведінка особи. Особливістю заходів відповідальності є те, що для їх покладення на правопорушника необхідно, щоб його поведінка з суб’єктивної сторони характеризувалась виною. Що стосується заходів захисту, то їх покладення на правопорушника не пов’язується з суб’єктивним моментом [2].

На думку С. Косінова, заходи захисту і заходи відповідальності, крім іншого, відрізняються одне від одного своєю сутністю. При розгляді питання про віднесення того чи іншого засобу до захисту або до заходів відповідальності за основу слід брати становище однієї, а саме зобов’язаної сторони правовідношення. Лише порівнюючи неоднакові засоби впливу на правопорушника за підставами і результатами їх застосування, можна зробити висновок про їх різницю. До заходів відповідальності при цьому потрібно віднести такі, які пов’язані з покладенням на порушника додаткових обов’язків без зустрічної компенсації, що супроводжується його засудженням за протиправну поведінку. До заходів захисту — ті, які мають лише одну з ознак, притаманних заходам відповідальності, — вони або не пов’язані з майновими наслідками для зобов’язаної особи, або не супроводжуються відчуженням [3, с. 95–96].

Не вдаючись до змістовного аналізу зазначених позицій (що може стати предметом самостійного наукового дослідження), зауважимо, що, на нашу думку, залежно від певного різновиду правових заходів, один і той же захід може одночасно бути і заходом відповідальності, і заходом захисту. Так, відшкодування збитків для сторони — порушника договору буде заходом відповідальності, а для сторони-потерпілого буде заходом захисту. Тому питання щодо функцій відшкодування збитків як способу захисту в цілому і щодо компенсаційної функції зокрема не можна розглядати у відриві від питання щодо функцій та принципів цивільно-правової відповідальності.

Насамперед необхідно зазначити, що компенсаційна функція відшкодування збитків як способу захисту цивільних прав та інтересів тісно пов’язана з дією такого принципу цивільно-правової відповідальності, як принцип повного відшкодування шкоди (збитків) [4, с. 25].

Для здійснення даного принципу необхідно, щоб обсяг цивільно-правової відповідальності за своїм кількісним вираженням співпадав з обсягом завданих збитків. Однак у самому законі закладена можливість відступу від цього правила, оскільки цивільне законодавство України встановлює обмежену відповідальність певних суб’єктів цивільного права (зокрема оператора ядерної установки, перевізника тощо). Отже, вже на рівні зако-

ну дія компенсаційної функції відшкодування збитків як способу захисту цивільних прав та інтересів обмежується.

Так, наприклад, згідно із ст. 6 Закону від 13.12.2001 р. “Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення” [5] відповідальність оператора за ядерну шкоду обмежується сумою, еквівалентною 150 мільйонам Спеціальних прав запозичення у національній валюті за кожний ядерний інцидент (Спеціальні права запозичення — це розрахункова одиниця, що визначається Міжнародним валютним фондом і використовується при здійсненні ним власних операцій та угод). У разі заподіяння смерті відповідальність оператора обмежується сумою, що дорівнює 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлених на момент винесення судового рішення (укладення договору про відшкодування ядерної шкоди), за кожного померлого. Відповідальність оператора перед кожним потерпілим за шкоду, заподіяну здоров’ю, обмежується сумою, що дорівнює 5000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлених на момент винесення судового рішення (укладення договору про відшкодування ядерної шкоди), але не більше розміру фактично заподіяної шкоди. Відповідальність оператора перед особою за шкоду, заподіяну її майну, обмежується сумою, що дорівнює 5000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлених на момент винесення судового рішення (укладення договору про відшкодування ядерної шкоди), але не більше розміру фактично заподіяної шкоди.

А якщо враховувати й те, що можливість застосування даного способу захисту обумовлена низкою чинників (необхідно встановити, по-перше, наявність збитків та їх розмір; по-друге, що поведінка заподіювача збитків була протиправною; по-третє, що існує причинний зв’язок між протиправною поведінкою порушника та збитками, що настали; по-четверте, що заподіювач діяв виновно), то у підсумку може статися так, що, незважаючи на наявність збитків, отримати їх відшкодування буде дуже важко, а інколи — неможливо. Особливо це стосується відшкодування такого виду збитків, як упущена вигода. Не випадково суди досить рідко задовольняють позови про стягнення упущеної вигоди у зв’язку з її недоведеністю.

Дія компенсаційної функції відшкодування збитків як способу захисту цивільних прав та інтересів може проявитися лише у тому разі, коли суб’єкт цивільного права — потерпілий виявить ініціативу щодо його застосування. Проте на практиці часто мають місце випадки, коли потерпілий амністує порушника і взагалі не пред’являє вимоги щодо відшкодування збитків, і виходить, що цей правовий засіб просто не використовується.

Звісно, суб’єкт цивільного права сам вирішує, як себе поводити у зазначеній ситуації. Але правові засоби для того і існують, щоб їх використовували. Більш того, коли потерпілий амністує правопорушника, тим самим він непрямо спонукає останнього вчиняти порушення і надалі, адже безкарність породжує відчуття вседозволеності. Як наслідок, у майбутньому можуть постраждати інші учасники цивільного обороту, а можливо, й сам потерпілий від аналогічного правопорушення.

Спонукати потерпілого активно захищати свої права на рівні закону дуже важко, практично неможливо. Адже якщо закріпити в законі обов'язок потерпілого реагувати на порушення його прав шляхом пред'явлення вимоги (позову) про відшкодування збитків, це буде практично означати заперечення ініціативного характеру використання способів захисту цивільних прав. А як відомо, ініціативність поведінки суб'єктів є однією із характерних рис цивільно-правового методу регулювання суспільних відносин.

Таким чином, залишається тільки одне — впливати на правосвідомість суб'єктів цивільного права шляхом поширення інформації про ефективність застосування способів захисту цивільних прав та інтересів. Крім того, при укладенні цивільно-правових договорів можна включати до їх змісту умови про конкретні розміри збитків, що будуть стягуватися у разі порушення договору. Чинне законодавство України цього не забороняє, а отже, зазначені умови будуть розглядатись як взаємне волевиявлення сторін, що підлягає правовому захисту. Це питання може стати предметом подальших досліджень в окресленій сфері наукових інтересів.

Література

1. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — Т. 1. — 480 с.
2. Красавчиков О. А. Ответственность, меры защиты и санкции в советском гражданском праве // Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав. Свердловский юрид. ин-т. Сборник ученых трудов. — Свердловск, 1973. — С. 5-16.
3. Косінов С. Співвідношення заходів захисту і мір відповідальності у цивільному праві України // Право України. — 1998. — № 12. — С. 95-96.
4. Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1955. — 308 с.
5. Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2893-III "Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення" // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 14. — Ст. 96.

С. И. Бобух

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 650058, Украина

КОМПЕНСАЦИОННАЯ ФУНКЦИЯ ВОЗМЕЩЕНИЯ УБЫТКОВ КАК СПОСОБА ЗАЩИТЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ УЧАСТНИКОВ ДОГОВОРНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Резюме

В статье исследована компенсационная функция возмещения убытков как способ защиты гражданских прав и интересов участников договорных правоотношений; определены факторы, влияющие на эффективность осуществления указанной функции.

Ключевые слова: договорные правоотношения, способ защиты гражданских прав и интересов, возмещение убытков, функция, компенсация.

S. I. Bobuch

Odessa National University after I. I. Mechnikov

Chair of civil disciplines

Frantsuzsky boulevard 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**COMPENSATIVE FUNCTION OF REIMBURSEMENT OF LOSSES
AS THE METHOD OF DEFENSE OF CIVIL RIGHTS AND INTERESTS
OF PARTICIPANTS OF CONTRACTUAL LEGAL RELATIONSHIPS**

Summary

It is researched in the article the compensative function of reimbursement of losses as the method of defense of civil rights and interests of participants of contractual legal relationships; it is defined the factors which influence on efficiency of realization of the pointed function.

Key words: contractual legal relationships; method of defense of civil rights and interests; reimbursement of losses; function; compensation.